

LEIDEN BEZET

docentenhandleiding

Praktisch

Minimale voorbereiding

Lees met de leerlingen de tekst in het leerlingenboekje.

In deze docentenhandleiding is dat p. 9-18, beginnende bij 'Oorlog!'.

Bezoek

Tijd: 9.30 tot ca. 11.45 uur

Lokatie: Boisotkade 2A, 2311 PZ Leiden

Eten: Voor oorlogssnack en limonade wordt gezorgd. Klein pauzehapje mag meegenomen worden (koek, fruit etc.)

Meenemen: Deelnamebewijs

Telefoon: 071 5165355

mail: educatie@erfgoedleiden.nl

Inhoud

Praktisch	2
Het project in het kort	4
Aansluiting op kerndoelen en lesmethodes	5
Kerndoelen	5
Lesmethodes	6
Lesdoelen	6
Onderzoekend leren en vaardigheden	7
Vorbereidende les: oorlog!	8
Oorlog!	9
Oorlog: vrijdag 10 mei 1940	10
Tweede oorlogsdag: zaterdag 11 mei 1940	15
Pinksteren en moederdag: zondag 12 en maandag 13 mei	16
Rotterdam: dinsdag 14 mei 1940	17
Capitulatie: woensdag 15 mei 1940	17
Bezet: donderdag 16 mei 1940	17
Leiden bezet: onderzoek bij Erfgoed Leiden en Omstreken	18
Bezoek aan ELO	19
Ontvangst	19
Verdeling over kisten	19
Ordenen en selecteren bronnen	19
Intermezzo: activiteit en pauze	20
Onderzoeken en verwerken	20
Afsluiting	20
Verwerkende les	21
Korte achtergrondinfo	21
Filmpje: Bevrijd!	22
Discussie: WO2 70 jaar later	22
Optionele verdieping	22

Het project in het kort

De tweede wereldoorlog blijft een actueel onderwerp. Het is de laatste oorlog, die zich in deze regio heeft afgespeeld.

Daarnaast is onderwijs over de tweede wereldoorlog goed te gebruiken om leerlingen te wijzen op de effecten van discriminatie en uitsluiting.

Waar vroeger de nadruk werd gelegd op de Holocaust en het verzet is het inmiddels gebruikelijk een genuanceerder beeld van de oorlog neer te zetten. Veel zaken zijn niet geheel zwart/wit te bezien.

In dit lesproject gaan de leerlingen onderzoeken hoe de oorlog is verlopen voor verschillende kinderen. Deze personages hebben niet echt bestaan, maar ze hadden net zo goed wel echt kunnen zijn.

Tijdens de voorbereidende les maken we kennis met de kinderen in de meidagen van 1940, als de oorlog voor Nederland uitbreekt.

Bij het bezoek aan Erfgoed Leiden en Omstreken (ELO) gaan de leerlingen dieper in op één van de zes kinderen met ieder eigen thema's. Elke leerling schrijft of tekent één dagboekfragment per thema, vanuit de denkwereld van zijn personage.

In de verwerkende les discussieert u met de klas over de herdenking van 4 mei en trekt u de complexiteit van oorlogssituaties door naar de huidige oorlogsgebieden.

Aansluiting op kerndoelen en lesmethodes

Kerndoelen

Dit lesproject sluit aan bij de herziende kerndoelen voor het basisonderwijs (SLO 2006).

Mondeling taalonderwijs

1. De leerlingen leren informatie te verwerven uit gesproken taal. Ze leren tevens die informatie, mondeling of schriftelijk, gestructureerd weer te geven.
2. De leerlingen leren zich naar vorm en inhoud uit te drukken bij het geven en vragen van informatie, het uitbrengen van verslag, het geven van uitleg, het instrueren en bij het discussiëren.
3. De leerlingen leren informatie te beoordelen in discussies en in een gesprek dat informatief of opiniërend van karakter is en leren met argumenten te reageren.

Schriftelijk taalonderwijs

4. De leerlingen leren informatie te achterhalen in informatieve en instructieve teksten, waaronder schema's, tabellen en digitale bronnen.
6. De leerlingen leren informatie en meningen te ordenen
7. De leerlingen leren informatie en meningen te vergelijken en te beoordelen in verschillende teksten.
9. De leerlingen krijgen plezier in het lezen en schrijven van voor hen bestemde verhalen, gedichten en informatieve teksten.

Taalbeschouwing, waaronder strategieën

10. De leerlingen leren bij de doelen onder 'mondeling taalonderwijs' en 'schriftelijk taalonderwijs' strategieën te herkennen, te verwoorden, te gebruiken en te beoordelen.
12. De leerlingen verwerven een adequate woordenschat en strategieën voor het begrijpen van voor hen onbekende woorden. Onder 'woordenschat' vallen ook begrippen die het leerlingen mogelijk maken over taal te denken en te spreken.

Oriëntatie op jezelf en de wereld/ Tijd

51. De leerlingen leren gebruik te maken van eenvoudige historische bronnen, zoals aanwezig in ons cultuur erfgoed, en ze leren aanduidingen van tijd en tijdsindeling te hanteren.
52. De leerlingen leren over kenmerkende aspecten van het volgende tijdvak: wereldoorlogen en holocaust.

Kunstzinnige oriëntatie

54. De leerlingen leren beelden, taal, muziek, spel en beweging te gebruiken om er gevoelens en ervaringen mee uit te drukken en om er mee te communiceren.
55. De leerlingen leren op eigen werk en dat van anderen te reflecteren.
56. De leerlingen verwerven enige kennis over en krijgen waardering voor aspecten van cultureel erfgoed.

Lesmethodes

Dit lesproject sluit aan bij de volgende lesmethodes:

- Wijzer door de tijd (Noordhoff Uitgevers)
- Brandaan (Malmberg)
- Argus Clou (Malmberg)

Lesdoelen

Kennis:

- De leerling kent de begrippen die worden behandeld in het lespakket.
- De leerling weet hoe de oorlog is begonnen en hoe hij is afgelopen.
- De leerling weet wat er tijdens de oorlog speelde bij leeftijdsgenoten.

Competenties:

- De leerling ontwikkelt zijn onderzoeksvaardigheden.
- De leerling kan goed zijn standpunt beargumenteren.
- De leerling kan deelvragen formuleren bij een hoofdvraag.
- De leerling kan samenwerken met anderen en gezamenlijk tot een mening te komen.
- De leerling kan zijn mening overtuigend en onderbouwd presenteren aan leeftijdsgenoten.

Onderzoekend Leren en vaardigheden

Erfgoed Leiden en Omstreken (ELO) is een instelling met een grote historische collectie en veel kennis. Met bijna 10 km aan archief, ruim 3500 dozen met archeologische vondsten, 125.000 prenten, 100.000 boeken, 8000 affiches en bijna 3000 monumenten onder haar hoede is ELO hét centrum voor de geschiedenis van Leiden en de regio.

Wij juichen het gebruik van onze collectie op allerlei manieren, door iedereen, toe. Een van deze manieren is onderzoek.

In onze lesprojecten gaan wij uit van 'onderzoekend leren'. Wij zijn ervan overtuigd, dat je meer kennis opdoet als je zelf je onderzoeksvragen hebt geformuleerd en daarna aan de slag gaat om die vraag te beantwoorden. Daarom zijn onze lespakketten zo gemaakt, dat er geen opdrachtenboekjes met vragen aan te pas komen. Van de leerlingen (en de begeleiders) wordt een actieve rol verwacht.

Ook bij dit lesproject gaat het niet alleen op het opdoen van kennis over de tweede wereldoorlog. Tijdens het bezoek aan ELO werken de leerlingen in groepjes aan eenzelfde leskist. Zij leren hierbij samenwerken, onderhandelen, hun keuzes motiveren en hun opvattingen beargumenteren. Zij presenteren de opgedane kennis aan elkaar en reflecteren op hun eigen en andermans prestatie.

In de verwerkende les gaat u met de klas in op de huidige relevantie van de tweede wereldoorlog. Waarom leren we over een oorlog die ruim 70 jaar geleden is afgelopen? Wat zijn de verschillen en overeenkomsten met oorlogen in de wereld tegenwoordig?

Vorbereidende les: oorlog!

Materiaal:	evt. hoofdstuk over WO2 in geschiedenisboek leerlingenboekje 'Oorlog!' Powerpoint 'Oorlog!' Filmpje 'Oorlog!' evt. sigaar/sigaret/pijp (niet brandend, natuurlijk)
Tijdsduur:	xxxxx
Doel:	Kennismaking met de zes personages. Kennis van de gebeurtenissen in de meidagen van 1940.

Dit is verdiepende lesstof. Het is aan te raden om het hoofdstuk over WO2 in het geschiedenisboek vooraf te behandelen.

Vorbereiding dag voor de les: vertel de leerlingen dat u de tweede wereldoorlog gaat behandelen en dat u met hen een schoolsituatie uit die tijd gaat naspelen. U kunt het lokaal verbouwen naar twee-aan-twee tafeltjes. Oefen het tegelijkertijd opstaan als u binnenkomt en het groeten met 'Goedemorgen/ -middag, meneer/ mevrouw/ juffrouw [achternaam]'. Oefen daarna het 'mooi zitten': rechtop, rug tegen de leuning en armen gevouwen (hoe hoger onder de kin, hoe beter).

Kom de volgende dag het lokaal binnen (evt. al 'rokend') en laat de leerlingen doen wat u met hen hebt geoefend.

De vorbereidende les is in het begin geschreven als theaterstukje. Verdeel de verschillende rollen. U kunt er natuurlijk zelf ook één nemen.

Er is een powerpoint bij het verhaal en tussendoor zijn activiteiten.

Deze zijn in *kleur* in deze docentenhandleiding toegelicht. De overige tekst is dezelfde als in het leerlingenboekje. Na de activiteit kunt u de rollen herverdelen.

OORLOG!

Deze les gaat over de eerste dagen van de tweede wereldoorlog (WO2). Hij begint op de dag dat in Nederland de oorlog uitbreekt en eindigt op de eerste dag van de bezetting.

Je maakt kennis met zes leerlingen uit de klas van meneer De Wit. Ze zitten in de vijfde klas (dat heet nu groep 7) en het is mei, dus al bijna schoolvakantie.

Dit zijn de leerlingen:

KEES: Kees' vader werkt bij de gemeente. Hij wil graag een sterk Nederland onder één sterke leider. Daarom is hij lid van de NSB. Kees is lid van de Jeugdstorm, hij heeft een mooi uniform en houdt van zingen.

RIETJE: Rietje woont vlakbij school. Haar vader heeft een boekwinkel. Haar broer is gemobiliseerd voor het leger. Rietjes ouders zijn erg begaan met mensen die het slechter hebben dan zij zelf.

SARA: Sara's vader werkt bij de universiteit op de administratie. Sara's familie is Joods. Haar moeder helpt af en toe mee in het joodse weeshuis. Sara gaat dan wel eens mee.

GIJS: Gijs woont bij zijn grootouders op een boerderij. Zijn moeder leeft niet meer en zijn vader is beroepsmilitair. Hij werkt buiten schooltijd mee op de boerderij.

ELS: Els' vader werkt in een fabriek. Ze hebben een groot gezin. Els heeft twee oudere broers, één oudere zus en nog vijf broertjes. Haar broers zijn nog net te jong voor de mobilisatie. Els moet vaak haar moeder helpen in het huishouden.

HENK: Henks vader is stratenmaker. Henk heeft nog een broertje en een zusje. Ze wonen in een woonwagen. Niet in het woonwagenkamp, eigenlijk staat de wagen al stil zo lang als Henk zich herinnert. Hij kent wel veel reizende woonwagenbewoners. Hij houdt van avontuur.

Dan zijn er de VERTELLER, meneer DE WIT en de DIRECTEUR.

Oorlog: vrijdag 10 mei 1940

Powerpoint: dia 1 en meteen 2

VERTELLER: Het is veel rustiger dan anders deze ochtend op het schoolplein. De kleinere kinderen worden door hun ouders afgezet en sommigen zijn aan het hinkelen en knikkeren. Rietje komt als eerste van de vijfdeklassers aan. Ze is moe, vannacht werd ze wakker van een hels lawaai. Toen ze opstond heeft haar vader haar weer naar bed gestuurd, maar slapen ging toch moeilijk met die herrie. Er staan wat zesdeklassers in groepjes druk te fluisteren. Dan komt Kees het schoolplein oprennen, met rode wangen komt hij op Rietje af.

KEES: Rietje, heb je het al gehoord? Vannacht is Duitsland ons land binnen komen vallen! Hoorde jij ook de vliegtuigen?

RIETJE: O, nee! Was dat die herrie? Is het nu oorlog?

VERTELLER: Nu komt ook Sara, Rietjes beste vriendin erbij staan. Haar donkere ogen vallen extra op in haar bleke gezicht.

RIETJE: Dag Saar, zo te zien heb jij het ook al gehoord.

SARA: Ja, dat was vannacht niet te missen. Ik keek naar buiten en zag al die vliegtuigen met hun zwarte kruisen. Dat zijn Duitsers, zei mijn vader. We dachten dat Nederland niet betrokken zou raken bij de oorlog. Ik hoop dat alles goed is met Piet?

KEES: O ja, Riet, je broer! Die zit in het leger! Waar zit hij eigenlijk?

RIETJE: Bij Rijswijk. We hebben nog niets gehoord...

SARA: Zou hij dit weekend niet met verlof komen?

RIETJE: Daar had ik nog helemaal niet aan gedacht. Dat gaat natuurlijk niet door. En ik keek er zo naar uit hem weer te zien.

VERTELLER: Gijs komt hard aanfietsen.

GIJS: Joehoe, goedemorgen allemaal! Ik moest echt tussen de soldaten door fietsen.

VERTELLER: Hij woont op de boerderij van zijn grootouders buiten de stad. Ook Henk, die in een woonwagen woont komt het schoolplein op. Niet alle vijfdeklassers zijn er. Zal Els zich weer verslapen hebben?

HENK: Hallo allemaal! Er zijn parachutisten geland bij vliegveld Valkenburg. Spannend hoor!

Activiteit 1: inleven. Dit is een traditionele drama-oefening. Laat de leerlingen allemaal rondlopen door de klas en de volgende dialoog uitspreken. 'Duitsland is ons land binnengevallen', 'O nee, is het nu oorlog?'. Laat ze experimenteren met verschillende manieren van spreken: hard, zacht, boos, blij.

VERTELLER: TRINGELINGELING... De directeur zwaait zo hard met de schoolbel dat de kinderen ervan schrikken. Ze gaan netjes twee aan twee staan. Eerst gaan de eersteklassertjes naar binnen. Allemaal groeten ze braaf de directeur: goedemorgen meneer de directeur en hij knikt terug. Els komt nu eindelijk ook aanlopen en gaat naast Henk staan.

ELS: Oef, net op tijd. We waren naar de radio aan het luisteren. Weten jullie al dat het oorlog is?

HENK: Ja natuurlijk. De hele school weet het al.

RIETJE: Het is ook niet echt te missen. Je hoort de hele tijd knallen en schieten.

VERTELLER: Nog net niet als laatsten zijn zij aan de beurt. Alleen de zesdeklassers komen nog na hen. Dat zal niet lang meer duren, want het is al mei. Over een paar weken is het zomervakantie. Achter Rietje en Sara lopen Kees en Gijs. Gijs trekt Rietje aan haar vlecht.

GIJS: Die vlecht past precies in mijn inktpot.

VERTELLER: Rietje durft zich niet om te draaien om hem een mep te geven, ze zijn te dicht bij de directeur, maar ze schopt even heel snel hard naar achteren. Gijs laat meteen haar vlecht los.

GIJS: Stomme meisjes, kunnen ook nooit tegen een grapje.

VERTELLER: Kees houdt met moeite zijn lachen in. De vijfde klas komt bij het lokaal van meneer De Wit, hun meester. Hij is nog niet binnen, maar iedereen gaat op zijn plek zitten. Er blijven wel vijftien plekken leeg. Dan komt meneer De Wit binnen en de leerlingen staan meteen netjes naast de schoolbanken.

KLAS: Goedemorgen meneer De Wit

DE WIT: Goedemorgen kinderen. Ga eens netjes zitten.

Powerpoint: dia 3

VERTELLER: Ze weten wat dat betekent. Iedereen gaat goed rechtop zitten en vouwt zijn armen over elkaar.

DE WIT: Mooi, vrijdagochtend, dat betekent hoofdrekenen, maar ik denk dat we het over iets anders moeten hebben. De oorlog is uitgebroken. Dit keer zullen we niet neutraal blijven, hoe graag de regering, en iedereen eigenlijk, dat wilde. Ik denk dat we de oorlog moeten bespreken. Laten we beginnen met Duitsland. Wie is daar de rijkskanselier?

VERTELLER: Kees steekt meteen zijn vinger op.

DE WIT: Ja, Kees, zeg het maar.

KEES: Adolf Hitler van de NSDAP, Nationaal Socialistische Duitse Arbeiders Partij.

DE WIT: Goed zo, Kees. Hitler is aan de macht gekomen tijdens de economische crisis. Wie geeft hij vooral de schuld van de crisis?

SARA: De Joden, meester. Daarom zijn er veel Joden uit Duitsland naar Nederland gevlucht. Het weeshuis is de laatste jaren veel voller geworden. Mijn moeder helpt daar wel eens en zij vertelde dat.

DE WIT: Juist. Hitler wilde ook alle Duitsers weer samen in een land hebben. Er wonen namelijk veel Duitsers in Polen en in Tsjecho-Slowakije. Hitler heeft Sudetenland, in Tjecho-Slowakije al ingelijfd. Vorig jaar hebben Duitsland en de Sovjet-Unie samen Polen aangevallen. Ieder van één kant. Welke landen hebben toen aan Duitsland de oorlog verklaard?

RIETJE: Engeland, meneer, en ehh.

GIJS: En uhm, nee, wij niet natuurlijk. België? O nee, Frankrijk!

DE WIT: Inderdaad. Engeland en Frankrijk hebben Duitsland meteen de oorlog verklaard. Nederland niet, wij zijn alleen overgegaan tot mobilisatie van het leger. Wat betekent dat, mobilisatie? Els, jij hebt al een tijdje niets gezegd.

ELS: Mobilisatie, dat is als iedereen wordt opgeroepen voor het leger, toch?

DE WIT: Ja en dat niet alleen. Ook als neutraal land wil je niet dat de legers van andere landen door jouw gebied gaan. Daarom moet je de grenzen verdedigen. Voor de zekerheid bereid je het hele land wel voor op oorlog. Daarom zagen jullie de laatste tijd veel meer militairen rondlopen dan vroeger en zijn sommige van jullie familieleden ook opgeroepen. Ik heb nog wel wat foto's van de mobilisatie.

Powerpoint: dia's 4 - 9 foto's mobilisatie. bekijk met elkaar de foto's. Bespreek eventueel nog wat langer wat mobilisatie inhoudt en wat de latrines op dia 6 zijn (foto ook in leerlingenboekje).

Mobilisatie 1939, militairen in de latrine bij de Morsweg, ELO PV38157B.12.

DE WIT: Kinderen, het is bijna tijd voor het journaal. Goed dat we een radio hebben in de klas. Laten we hem aanzetten. En het is zondag moederdag. We gaan allemaal netjes een gedicht kalligraferen voor de moeders. Gijs, jij mag iets voor je grootmoeder maken.

Powerpoint: dia 11, Activiteit 2 radiouitzending met proclamatie van Koningin Wilhelmina

VERTELLER: De radioaflevering is nog niet afgelopen of de directeur komt het lokaal inlopen. Iedereen staat meteen naast zijn bankje.

KLAS: Goedemorgen meneer de directeur.

DIRECTEUR: Dag kinderen. Ik kreeg net een telefoontje, dat de scholen dicht gaan in verband met de oorlog. Allemaal rechtstreeks naar huis. Doe voorzichtig op straat.

VERTELLER: Dat laten ze zich geen twee keer zeggen. Door het geraas en geknal zorgt iedereen dat hij snel weer thuis is.

Powerpoint: dia 11 -12 Activiteit 3 discussie over het nieuws 75 jaar geleden. Hoe ging dat vroeger, hoe gaat dat nu? Dia 11 is een krantenartikel uit de avondkrant, dia 12 een foto. Hoeveel mensen zagen het krantenbericht en hoe lang nadat het was gebeurd? Hoe snel gaat dat nu. Hetzelfde met de foto. Één iemand heeft deze foto gemaakt. Wat gebeurt er nu als iemand zo'n foto maakt (sociale media). Zitten er voor- en nadelen aan? Denk aan nepfoto's die viral gaan, hoe leuk is het om van alle ellende meteen op de hoogte te zijn etc.

Tweede oorlogsdag: zaterdag 11 mei 1940

Powerpoint: dia 13

VERTELLER: Op zaterdagochtend is er nog steeds geen school. Vijf kinderen zoeken elkaar op op het schoolplein. Sara is er niet bij.

HENK: Ik ben gaan kijken, gisterenmiddag, bij vliegveld Valkenburg. Voorzichtig natuurlijk, want er werd nog gevochten. Ik heb me in een bosje verstopt.

GIJS: Ik heb nog helemaal niets van mijn vader gehoord. Hij zit in het leger, hè. Maar niet bij Valkenburg, hoor, dus je kunt hem niet gezien hebben. Hij zit in het oosten van het land. Daar wordt ook hard gevochten.

ELS: Ja, mijn broer Piet is ook gemobiliseerd. Ik ben wel trots op hem hoor. Zij verdedigen ons land.

GIJS: Ja, ik ben ook trots op mijn vader!

HENK: Bij het Haagse Schouw is ook hevig gevochten.

RIETJE: Onze Duitse buurman is opgesloten in het Pesthuis.

KEES: Maar we zouden toch neutraal blijven? Ik snap niet waarom Hitler ons aanvalt. We doen toch niets verkeerd hier in Nederland?

VERTELLER: Dan gaat het luchtalarm. De school is dicht, dus daar kunnen ze niet schuilen. De kinderen rennen naar het huis van Rietje, die vlakbij woont. Daar krijgen ze allemaal een kopje thee. Zodra de kerkklokken luiden om het einde van het luchtalarm aan te kondigen, stuurt Rietjes moeder iedereen naar zijn eigen huis.

Powerpoint: dia 14 Activiteit 4 luchtalarm oefenen. Als het luchtalarm ging moest iedereen zich voorbereiden op een bombardement. Als een school geen schuilkelder had, moesten de leerlingen bijvoorbeeld op de gang met hun rug tegen de muur en zich zo klein mogelijk maken.

Pinksteren en moederdag: zondag 12 en maandag 13 mei

Powerpoint: dia 15. Dit zijn advertenties uit de krant. Het weekend werd door iedereen anders beleefd. Breda werd geëvacueerd, terwijl anderen genoten van een fijn weekend. U kunt eventueel de hyperlink volgen naar het familiefilmpje (niet noodzakelijk)

Het is een heerlijk zonnig weekend. Raar dat het zulk mooi weer is, terwijl het oorlog is. Alle kinderen zijn dit weekend thuis bij hun familie. Omdat de gevechten maar doorgaan, gaat ondanks het mooie weer niemand naar buiten om te wandelen. Alleen een ommetje in de eigen straat durven ze aan.

Het is een vreemd weekend. Een Amsterdam gezin is een weekendje naar de Veluwe . Vanuit Breda zijn deze zondag juist mensen op de vlucht voor verwachte bombardementen.

De regering en het koningshuis vluchten naar Engeland.

Bredanaars op de vlucht voor de oorlog, Pinksteren 1940, archiefphoto BN De Stem.

Rotterdam: dinsdag 14 mei 1940

's Ochtends is het nog steeds fijn weer en het blijft rustig. De scholen zijn nog gesloten. In de middag gaat twee keer het luchtalarm omdat er eskaders vliegtuigen overvliegen. Bij Koudekerk en Hazerswoude vallen bommen.

Powerpoint: dia 16. De rook boven Rotterdam, gezien vanuit Leiden.

Tegen de avond zijn er weer veel bommenwerpers in de lucht. Ze vliegen naar het zuiden. Om zes uur 's avonds kan Rietje vanuit haar huis de rookwolken boven Rotterdam zien hangen. Rotterdam is gebombardeerd. Diezelfde dag geeft de Nederlandse generaal Winkelman Rotterdam over aan de Duitsers.

Capitulatie: woensdag 15 mei 1940

Powerpoint: dia 17 - 18. Krantenartikelen over de capitulatie. Dit is de hoeveelheid informatie, die de meeste mensen hadden.

Onder de dreiging dat andere steden ook gebombardeerd zullen worden, tekent generaal Winkelman op 15 mei de overgave van heel Nederland. Dagboekfragment van Han de Wilde:

Maandag 15 Mei, om 14 uur, kwamen de eerste Duitse troepen Leiden binnen. Allereerst motorrijders, daarna auto's, dan enorme tanks, luchtafweergeschut op auto's, alles schitterend gecamoufleerd. Het was een beklemmend moment.

Bezetting: donderdag 16 mei 1940

Powerpoint: dia 19.

Op donderdag 16 mei beginnen de scholen weer. Het is wel raar. Een week geleden was het nog geen oorlog, nu is Nederland bezet door Duitsland. Niet iedereen is er ook op tijd. De klok is die nacht 1 uur en 40 minuten verzet naar de Duitse zomertijd. Dat betekent dat sommige kinderen bijna twee uur te laat op school komen. Als je die avond niet naar de radio hebt geluisterd, is het makkelijk om dat gemist te hebben.

Activiteit 5: kijken filmpje 'Oorlog!' met herinneringen aan het uitbreken van de tweede wereldoorlog

Leiden bezet: onderzoek bij Erfgoed Leiden en Omstreken

Hoe gaat het tijdens de bezetting verder met Henk, Rietje, Gijs, Sara, Kees en Els? Het zijn verschillende kinderen die de oorlog verschillend beleven. Jullie gaan onderzoeken wat er allemaal speelde tijdens de bezetting.

Erfgoed Leiden en Omstreken heeft veel archieven, voorwerpen en informatie uit de tweede wereldoorlog. Die gaan jullie gebruiken voor jullie onderzoek.

In groepjes ga je aan de slag met een van deze oorlogskinderen. Voor elk kind is er een kist met informatie. Die informatie gebruiken jullie voor jullie onderzoek. Elk van jullie maakt over één onderwerp een stukje voor het dagboek van Sara, Kees, Henk, Rietje, Gijs of Els.

Alles bij elkaar vormt een beeld van de oorlog, zoals jullie leeftijdsgenoten die beleefd zouden hebben.

Kinderopvanghuis van mevrouw Piena, 1945, ELO LB1380/16 doos.

Bezoek aan ELO

- Materiaal: 6 leskisten: Sara, Gijs, Els, Rietje, Henk en Kees elk gevuld met documenten, voorwerpen etc. dagboekpapier, potloden (alles bij ELO aanwezig)
- Tijdsduur: 2 - 2,5 uur
- Doel: Onderzoeken hoe verschillende kinderen de bezetting hebben meegemaakt.

Ontvangst

Uw groep wordt ontvangen door de educatief medewerker van ELO. Deze neemt de informatie uit de voorbereidende les nog eens met de groep door en licht het programma van de ochtend toe. Verdeling in (max.) 6 groepen.

Verdeling over kisten

De groepen rouleren niet langs de leskisten. Ze worden expert op hun eigen gebied. Elke kist is voor één personage. De thema's die aan bod komen zijn de volgende:

- Sara: Jodenvervolging en onderduiken
Rietje: verzet en illegaliteit
Els: arbeitseinsatz en schaarste
Henk: woonwagenbewoners en spannende gebeurtenissen
Kees: NSB en jeugdstorm
Gijs: inkwartiering, vorderingen en platteland

Ordenen en selecteren bronnen

De kisten hebben korte omschrijvingen van de personages en welke thema's aan hen verbonden zijn. In elke kist zitten 10 bronnenmappen. 5 mappen zijn van het personage, 5 van de andere 5 personages. De leerlingen bekijken de mappen, overleggen eventueel met de andere groepjes en zorgen door uitwisselen, dat ze de 10 mappen hebben, die bij hun personage horen.

Daarna ordenen ze hun eigen mappen thematisch en (zo mogelijk) chronologisch.

Intermezzo: activiteit en pauze

Om de samenwerking tussen de groepjes te bevorderen is er een activiteit per personage, waarbij hulp van een ander personage nodig is.

Sara moet haar jodenster opnaaien, maar heeft geen naald en draad
Henk heeft honger en gaat op zoek naar eten
Els heeft een recept, maar heeft tulpenbollen nodig
Gijs wil zijn radio afstellen en heeft de frequentie nodig
Rietje wil een vervalsing maken en heeft een handtekening nodig
Kees moet collecteren voor de winterhulp

Alle leerlingen krijgen de kans om wat tulpenbollenpuree te proeven van groepje Els. Daarbij schenken wij een bekertje limonade.

Onderzoeken en verwerken

De leerlingen keren terug naar hun eigen kisten.

Daar kiezen ze ieder één themamap om verder te onderzoeken. Aan de hand van hun onderzoek schrijven ze een kort dagboekfragment voor hun personage. Dat mag ook een tekening zijn of een opsomming. Iedereen houdt zijn dagboek op een andere manier bij.

Natuurlijk mogen ze elkaar helpen. Ze vertellen aan elkaar in het groepje wat hun thema is en laten zien wat ze hebben gemaakt. De anderen in het groepje kunnen vragen stellen, aanvullingen geven etc, zodat uiteindelijk het thema duidelijk uit de verf komt. Dan kunnen ze ieder hun dagboekfragment 'in het net' maken op dagboekpapier.

Informatie delen

Nieuwe groepjes worden samengesteld met uit elk eerdere groepje één leerling. Deze groepjes rouleren langs de kisten, waarbij de leerling die dit personage heeft onderzocht kort presenteert wat de bevindingen waren van de hele groep.

Plenair wordt nabesproken onder leiding van de educatief medewerker wat de leerlingen belangrijke gebeurtenissen en thema's vonden tijdens de oorlog en wat ze hebben geleerd bij hun onderzoek.

Verwerkende Tes

- Materiaal: Dagboek van klas van meneer De Wit (gemaakt bij ELO).
Film: 'Bevrijd!'
- Tijdsduur: xxxxx
- Doel: Kennis opdoen over gebeurtenissen tijdens de bevrijding en hoe de verschillende personages deze hebben beleefd.
Plaatsen relevantie WO2 voor nu. Verbinding leggen met oorlogen in de wereld.

Korte achtergrondinfo

Terwijl Nederland was bezet door het Duitse leger, vochten de geallieerden verder tegen Duitsland.

Op 6 Juni 1944 begint de bevrijding van West-Europa. Het is D-Day (Decision Day = 'beslissende dag'). De geallieerde soldaten vechten vanuit Normandië hun weg naar het noorden van Europa.

In september bereiken ze Nederland. Het zuiden wordt in het najaar van 1944 bijna helemaal bevrijd. De geallieerden beginnen Operatie Market Garden maar ze verliezen de Slag om Arnhem. De opmars stopt. Een deel van Nederland blijft bezet. Langzaamaan wordt Nederland bevrijd door Engelsen, Polen, Amerikanen en Canadezen.

Op 4 mei 1945 is de overgave van de Duitse troepen in Noordwest-Europa. De capitulatie moet ingaan op 5 mei 's morgens om 8 uur. Generaal Blaskowitz, Duits bevelhebber in Nederland vindt dat de capitulatie niet geldt voor de Duitse troepen in het Westen van ons land.

Op 5 mei worden in hotel 'De Wereld' in Wageningen alsnog capitulatiebesprekingen gevoerd. Prins Bernhard is daarbij aanwezig. Hij is op dat moment de bevelhebber van de Nederlandse strijdkrachten.

Op zondag 6 mei 1945 tekent ook Blaskowitz de capitulatie. Op dinsdag 8 mei 1945 wordt in Berlijn de onvoorwaardelijke overgave van Het Derde Rijk ondertekend. Hitler heeft dan al zelfmoord gepleegd.

Op 8 mei trekken Canadese militairen Leiden binnen.

Filmpje: Bevrijd!

Kijk met de leerlingen het filmpje 'bevrijd!' met herinneringen aan de bevrijding van Leiden.

Laat de leerlingen in hun verschillende groepjes nadenken over hoe hun personage de bevrijding zal hebben beleefd.

Denk daarbij aan:

- emoties
- familieleden
- oppakken dagelijks leven

Ze kunnen hun ideeën in een woordwolk verwerken.

Laat de groepjes aan de anderen hun bevindingen presenteren.

Sluit af met de conclusie dat iedereen oorlog anders beleeft, ook nu nog.

Discussie: WO2 70 jaar later

Schrijf het volgende op het bord:

Waarom herdenken we nog op 4 mei? Bijna iedereen die WO2 heeft meegemaakt is nu dood.

Denk eraan bij deze discussie dat elke mening gehoord mag worden. Voor kinderen die uit een land in oorlog komen, kan het best vreemd zijn dat Nederland nog steeds stil staat bij iets wat zo lang geleden is gebeurd.

Optionele verdieping

Laat de leerlingen in groepjes een eigen nieuwe vorm bedenken voor de herdenking op 4 mei.

*Duitse parachutisten boven vliegveld Valkenburg, 10 mei 1940,
ELO PV85775.1.*

ERFGOED LEIDEN EN OMSTREKEN